

ERNST LAMPÉN

KIELIPAKINOITA

OTAVA

KIELIPAKINOITA

ERNST LAMPÉN

KIELIPAKINOITA

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

Kustannusosakeyhtiö Otavan
kirjapaino, Helsingissä, 1926.

Näköispainos ntamo 2012

ISBN 978-952-215-343-2

Valmistaja:

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

www.ntamo.net

SISÄLLYS:

	Siv.
Lukijalle	7
Marras.....	14
Marrastaa	19
Marto	22
Marhaminta	24
Kalla — kallo	26
Kallas	32
Oheellinen — ohellinen	33
Aito	38
Hemasee — hemakas	45
Eto	52
Pätö — pätevä	56
Hehkee — kehkee — kekkee	59
Valkea — tuli	64
Tuli = Jumala	72
Hautajaiset — polttajaiset	74
Yhdistetyistä paikkain nimistä	82
Lukusanoista	90
Immonen — Immon kivi	95
Mulikka — Mullikka — Mulli — Muli	99
Tuima	102
Orko — orkonen	109
Karjakko — venakko — ruotsikko — hupakko — sammakko	121
„Suomalaiset feminiinit“	
— kko	129
Saapuneitten kirjellisten vastausten selostuksia.....	132
Hän — hen	138

Lukijalle.

Käydessäni toissa kesänä Värmlannissa tutustumassa sinne siirtyneitten suomalaisten rippeisiin, kuulin hämmästykseni suomea vielä puhuvien värmlantilaisten käyttävän sanoja, jotka jo ovat melkein tyystin hävinneet tai ovat juuri häviämäisillään täältä emämaasta. Eniten minua ällistytti kuulla Juhoilan emännän suusta lause: hän on jo ihan marras. Pyysin kiihkeänä selitystä sanan käyttötavasta. Sen sain, ja siitä enemmän tuonnempana. Mutta kuulin toisenkin muka suomalaisen paikannimen: Kallafall = Kallahuuha = Kallakoski. Tapasin tämän mökin viimeisen jälkeläisen, Kalla-Elinin, 92 v. vanhan immen. Sille sanalle en saanut muuta selitystä kuin että se oli suomea. Suomeako? Niin onhan meillä Savossa kolme Kallavettä ja järveä, mutta mitä se kalla merkitsi?

Palattuani Ruotsista jäivät nämä sanat soimaan korvissani. Miten saada tietää, käytetäänkö näitä sanoja vielä Suomessa ja missä merkityksessä? Silloinpa soitti minulle eräs Pohjanmaan valtiopäivien edustaja, joka oli lkenut »Värmlannin matkani», ja antoi minulle tietoja etupäässä kallas-sanasta. Nyt en enää malttanut, lähetin kyselyn Helsingin Sanomiin ja Uusi Suomeen ja pyysin tietoja lehtien lukijoilta näitten sanojen esiintymisestä ja käytännöstä. Odotin edes muutamia vastauksia. Ei tullut vain muutamia, niitä tulla tupsahteli minun oveni kirjeaukosta kuin lumihiutaleita ladon raosta. Tuli yli koko Suomen. Tuli oppineilta, tuli eri kansankerroksista, sellai-

sistakin, jotka kaikesta päättäen eivät koskaan koulunpenkkejä olleet kuluttaneet. Se tuotti minulle paljon enemmän iloa kuin työtä ja vaivaa.

Iloitsin siitäkin, että Suomen kansa on valveutunut sivistyskansa, sillä ei raakalainen pysty kielellisiä ongelmia selvittämään, eikä se sellaisista kysymyksistä sen enempää välitä. Raakalaiset ovat kuin lapset ja nuorukaiset. Ne uskovat ja ahmivat satuja tai vähän vanhempina tiikeri- ja intiaaniromaaneja sekä seikkailukertomuksia. Kielestä ne viis välittävät. Tapaukset ja juoni ovat pääasioita. Vasta kehittyttyään ne kääntävät huomionsa siihen, miten sanotaan, eikä vain siihen, mistä puhutaan. Totesin, että kielellisiin seikkoihin kiintyneitä suomalaisia oli enemmän kuin olin aavistanutkaan. Mutta tällainen kiintohan kasvaa rinnan nousevan sivistyksen kanssa.

Ei uudenaikainen kielitiede enää pyri määräämään, miten milloinkin on sanottava. Oikeakielisyys ei tätä nykyä ole korkeassa kurssissa. Kielimies vain selostaa seikkaperäisesti, miten kansa milläkin paikkakunnalla mitään sanaa käyttää. Adolf Norén'in suurisuuntainen ruotsinkielen tieteellinen tutkimus »Vårt språk» (Meidän kieleemme) on tarkka selostus siitä, miten ruotsalainen kieltään käyttää, eikä suinkaan ankara ohje, miten sitä on käytettävä. Kieli on kansan luoma, ja kielimies vain kuuntelee, miten kansa sanoo.

Otan selitykseksi yhden esimerkin. Moni kielen opettaja karsii närkästyneenä elä-sanana opetettavansa kirjoituksesta ja korjaa sen älä-muodoksi. Onko tähän korjaukseen syytä? Koko Itä-Suomi sanoo aina: elä tee niin, eikä: älä tee niin. Kalevalassa käytetään aina: elä, elkäätte, elkööt. Eihän se siis voi olla virhe, vaikka kieliopissa ennen muinoin se ankarasti kiellettiin. Uusimmat kieliopit jo sen sallivat. Kumpi muoto lopullisesti voiton perii, vai käytetäänkö niitä aina rinnan, sen saa Suomen kansa itse päättää. Kielimiesten komennukset

eivät tässä kohden mihinkään tehoa, tuokootpa mitä todisteita tahansa oman lempimuotonsa tueksi. — Toinen esimerkki sanan vaihtelevasta merkityksestä! — Tuima merkitsee koko läntisessä osassa Suomea ankara. Itä-Suomessa se merkitsee suolaton, mutta Uusmaalla se paikoin merkitsee juuri suolaista. Mikä merkitys on nyt oikea? Kaikki ovat yhtä oikeita, jokainen merkitys oikea omalla paikkakunnallaan. Mikä merkitys sille kirjakielessä lopullisesti tulee, se on tulevaisuuden asia. Sukukielissä on sanoilla usein vallan erilaiset merkityksensä. Tanskassa »skidig» merkitsee likainen, Ruotsissa se merkitsee muuta. Läpi on Savossa reikä, mutta Virossa käsitteellä on vallan toisenlainen nimitys.

Väärinkäsitysten välttämiseksi tahdon mainita, että tiedemies tekee omalla alallaan uusille käsitteille uusia nimityksiä, jotka jäävät pysyviksi tai ovat jäämättä, riippuen niiden sopivaisuudesta tai ilmeikkyydestä ja toisten tiedemiesten hyväksymisestä. Niihin emme kajoa. Tässä käsitellään vain kansan kieltä ja sen soveltamista kirjakieleen.

Onko tällaisista pakinoista siis mitään hyötyä, varsinkaan kun ei saata tarkoin määrätä, mikä on oleva oikea, mikä väärä? Onhan siitä ainakin se hyöty, että suomalaiset rupeavat akkiloimaan ja tarkkaamaan kieltään, että he itse omalta kohdaltaan tekevät päätöksen, ottavatko armoihin sen sanan tai sen muodon, ryhtyvätkö niitä käyttämään vaiko ei. Onhan sitäpaitsi kiintoista kuulla, minkälaisia lauseenparsia missäkin seuduissa käytetään. Onhan mahdotonta yhden ihmisen hallita kaikkia kieleemme vivahduksia. Tämän kirjan tekijällä ainakin on ollut tavattoman paljon oppimista niistä kirjeistä, joita olen saanut yli koko Suomenniemen. Näissä kirjeissä on lukemattomien lähettäjiä lausunnot, jotka myöskin viittaavat siihen, että Kielipakinat ovat heillekin tuottaneet paljon sekä oppia että ajattelemisen aihetta.

Tosin kirjailija F. E. Sillanpää varoitti minua laske-
masta irti »kielellisten intohimojen sulut», mutta pyysi
kumminkin minua avukseen nujertamaan kahta kiusallista
kielipöppöä. Eivät ne intohimot sentään oikein kovasti ole
jyllänneet, vaikka sulut aukenivat. Eräs »Sanaseppä»
Uusi Suomessa sentään kiukustui ja todisti, etten ollen-
kaan ymmärtänyt suomenkieltä. Tämä »Sanaseppä» on
tottunut vain heiluttelemaan moukaria; hienompi taonta
näkyi hänelle olevan vierasta ammattia. Moukarin käyt-
täminen kielellisissä kiistoissa sanaseppien kesken on
vanha ja tuttu tapa. Ken on seurannut muinaisten
ulkomaalaisten sanaseppien kiistoja, tietää, että vasta-
väittäjä aina lopullisesti on heidän mielestään vain tyhmä
aasi. Kaikeksi onneksi sanasepät eivät koskaan ole kar-
tuttaneet kieltä millään huomattavalla tavalla. Kansa itse
sen tekee sanasepistä huolimatta. Tai ehkä joskus kir-
jailijat.

Tämänkään kirjan tarkoituksena ei suinkaan ole
mestaroida kieltä eikä lausua tuomioita, vaan sen sijaan
tuoda julki, miten missäkin osassa maatamme sanotaan,
sekä kehoittaa noudattamaan johdonmukaisuutta, missä
sellaista voi aikaansaada kovin loukkaamatta perinnäis-
tapoja. Yksi tarkoituspäätä sillä sentään vielä on. Miten
voisimme kaikessa rakkaudessa saada suomenkielen moni-
tavuisuuden hiukankin lyhenemään?

Eräs arvoisa kirjeen lähettäjä mainitsee, että hemasee-
sanaa käyttävät ainoastaan »jätäkät» vähemmän säädylli-
sessä merkityksessä. Tähän voisin liittää, että sitä käyt-
tävät samassa merkityksessä länsi Suomen kaupunkien
koulupojatkin. Mutta kymmenet kirjeen lähettäjät vakuut-
tavat, että se merkitseekin kauniin puvun ja helakoitten
värien aikaansaamaa äkillistä ihastusta. Käy usein niin,
että alkujaan säädyllinen sana, mahdollisesti jätkien
vaikutuksesta, saa rivoa merkityksen. Niin on käynyt
suomalaisen »irstas»-sanana. Ensimmäisessä suomalai-

NÄKÖISPAINOS NTAMO 2012

9 789522 153432 >

WWW.NTAMO.NET